

Нінель КЛИМЕНКО,

доцентка кафедри історичної та громадянської освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
кандидатка історичних наук,
Київ, Україна

Ninel KLYMENKO,

Docent at the Department
of Historical and Civic Education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Candidate of Historical Sciences,
PhD in History,
Kyiv, Ukraine

e-mail: n.klymenko@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4057-3626>

Анастасія Грінченко: штрихи до суспільно-політичної діяльності у Києві 1905–1907 рр.

Стаття висвітлює період життя Грінченко Анастасії під час її суспільно-політичної діяльності як члена Революційної української партії у Києві (1905 — квітень 1907). Авторка розглядає її причетність до створення робітничих клубів, у яких пропагувалося бачення майбутнього суспільного устрою та шляхів його досягнення. Встановлено, що А. Грінченко тісно співпрацювала з відомим українським соціал-демократом і письменником Левком Юркевичем. Окреслено їхні взаємозв'язки й взаємовпливи щодо усвідомлення та визначення ними форм і методів роботи з селянським пролетаріатом, побудови партійних осередків. Розглянуто також перекладацьку діяльність Анастасії, зокрема над творами зарубіжних письменників, де порушувалися вічні суспільні проблеми, пов'язані з такими цінностями, як людська гідність, права людини, відповідальність за скоєні злочини, щастя, кохання, сім'я та моральна досконалість.

Ключові слова: Революційна українська партія, «Київська вільна громада», «селянський пролетаріат», «біржа», «масовки», агітація, нелегальна література, марксизм, перекладацька діяльність.

Anastasiia Grinchenko: Sketches of Social and Political Activity in Kyiv during 1905–1907

This paper, based on archival sources, highlights the period of Anastasiia Grinchenko's life during her social and political activities in Kyiv (1905 — April 1907). Her activities as a member of the Revolutionary Ukrainian Party (RUP) among Kyiv clerks and workers in the iconography shop, as well as her participation in workers' masses, so-called «birzhas» ("exchanges"), are considered. The author reveals her political activity in the factory districts of Kyiv and the creation of workers' clubs, where she spread political ideology of changes in the social order, promoted a vision of the future social order and the ways to achieve it. The paper highlights her activities in cooperation with fellow party members, search for new ways of struggle to change the social order. It has been found out that during this period Anastasiia Grinchenko worked closely with Levko Yurkevych, a well-known Ukrainian social democrat and writer. It is examined their collaboration and mutual influences on the understanding and definition of forms and methods of working with the peasant proletariat and building party centers. Some aspects of the Ukrainian socialist movement are highlighted. The translation activity of Anastasiia Grinchenko related to the works of foreign writers is examined in terms of its contribution to the discussion of eternal social issues related to such values as human dignity, human rights, responsibility for committed crimes, happiness, love, family, and moral perfection.

Keywords: Revolutionary Ukrainian Party, "Kyiv Free Community", "Peasant Proletariat", «birzha» ("exchange"), «masovky» ("crowd"), agitation, illegal literature, Marxism, translation activity.

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024

© Клименко Н., 2024

В історії кожного народу є малознані особистості, які заслуговують на пам'ять і повагу, оскільки їхня спадщина є важливою складовою вітчизняної історії. Анастасія Грінченко (1884–1908),

донька відомих письменників і громадських діячів Бориса Дмитровича та Марії Миколаївни Грінченків, залишила значний доробок як у літературі, так і в громадсько-політичному житті України початку 20 ст. Вона не була знаним політиком, але

на її ідеях самоосвіти, саморозвитку, самоорганізації сформувались і працювали нелегальні робітничі та молодіжні об'єднання. Її слово мобілізувало робітників і селян, закликало до боротьби із самодержавною владою. Широта поглядів, світоглядні ідеї братерства й любові Анастасії базувались на загальнолюдських цінностях, що мали неабиякий вплив на уми й серця співвітчизників, це заслуговує на належне визнання та пошану серед української спільноти.

Відомостей про особу Анастасії Грінченко як політичної діячки, яка стояла біля витоків українських національних партійних організацій, обмаль. Тому й наукові розвідки мають скромні результати. Деякі факти політичної діяльності Анастасії Грінченко висвітлені у роботах Юрія Колларда⁶⁸, Володимира Головченка⁶⁹, що розглядають питання становлення партійної системи Російської імперії, зокрема діяльності Революційної української партії (далі — РУП) та Української соціал-демократичної робітничої партії (далі — УСДРП). Деяким фрагментам політичної активності А. Грінченко на Полтавщині присвячені дослідження Антоніна Дучинського⁷⁰, Сергія Наумова⁷¹, Нінель Клименко⁷², Ольги Дудар і Світлани Савченко⁷³. Проте факти її суспільно-політичної діяльності в Києві 1905–1907 рр. залишилися недослідженими.

Мета статті — висвітлити політичну діяльність Анастасії Грінченко у Києві 1905–1907 рр., з'ясувати її роль як пропагандистки ідей РУП — УСДРП у процесі політизації українського руху початку 20 ст.

Перебуваючи на навчанні у Львівському університеті з 1903 р., Анастасія Грінченко мала тісні контакти із Закордонним комітетом РУП (далі — ЗК РУП). Це підтвердження ми знаходимо у «Спогадах юнацьких днів» Ю. Колларда, де він презентує всіх членів РУП з 1900 р. до грудня 1905 р., відповідно до так званих «вільних громад». А. Грінченко належала до Полтавської вільної громади й одночасно до Лубенської провінційної групи

на Полтавщині⁷⁴. Слід звернути увагу на те, що свою революційну діяльність Настя в основному здійснювала на Полтавщині, куди її відрядили члени ЦК РУП. Проте, зважаючи на обставини, А. Грінченко доводилося працювати й у Києві разом із Левком Юркевичем, відомим українським соціал-демократом і письменником, який належав до Київської вільної громади. Про небезпечність політичної діяльності в умовах самодержавного режиму свідчить той факт, що у 1906 р. він отримав поранення під час заворушень у Києві⁷⁵. Свою значну спадщину Л. Юркевич використовував на підтримку української соціал-демократичної преси «Наш голос» та «Дзвін», де друкувався під псевдонімом Л. Рибалка. Про київський період співпраці з Настею Грінченко він залишив спогади у часописі «Наш голос».

Завзято й енергійно А. Грінченко працювала у Києві восени 1905 р., куди вона була змушена терміново переїхати з Полтавщини через масові арешти й викриття партійних зв'язків. Разом із однопартійцем і своїм цивільним чоловіком Миколою Сахаровим їй дивом вдалося уникнути арешту, хоча місце їхнього полтавського проживання поліціанти виявили, а нелегальну літературу конфіскували. Жандармерія шукала Сахарова (ймовірно, і Настю) і в Києві, і на київській квартирі студента Миколи Порша, але даремно: начальник Київської жандармської управи доповідав, що в Києві не знайшли ні Порша, ні Сахарова, які вибули «не знати куди»⁷⁶. Тому після повернення до Києва молода жінка проживала в місті спочатку нелегально й не вдома.

А. Грінченко була активною та самовідданою політичною діячкою, належала, як справедливо зазначив у спогадах Ю. Коллард, до «молодих ентузіастів, які відчували потребу і час вийти на боротьбу з царатом за свій нарід. Вийти на боротьбу нерівну, але повну посвяти»⁷⁷.

У Києві Настя активно продовжувала роботу в РУП: вела пропагандистську діяльність серед київських прикажчиків, робітників іконостасно-

⁶⁸ Коллард Ю. Спогади юнацьких днів 1897–1906: українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія (РУП). Торонто: Срібна сурма, 1972. С. 83–84.

⁶⁹ Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. Харків: Майдан, 1996. 191 с.

⁷⁰ Дучинський А. Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901–1905 років. *За сто літ*. 1928. Кн. 2. С. 283–320.

⁷¹ Наумов С.О. Стан місцевих організацій РУП — УСДРП у 1905–1907 рр. (на матеріалах Лівобережної України). *Проблеми історії України ХІХ — початку ХХ ст.* 2003. Вип. 6. С. 151–170.

⁷² Клименко Н.П. Суспільно-політична діяльність Насті Грінченко на Полтавщині. *Краєзнавство*. 2015. № 3/4. С. 247–255; Клименко Н.П. Політична діяльність Анастасії Грінченко: між Конотопом, Петербургом та Києвом. *Київські історичні студії*. 2018. № 2(7). С. 54–59.

⁷³ Dudar O., Savchenko S. The youth of the Naddniproianshchyna during the revolution of 1905–1907 (as per the written materials of A. Grinchenko's and M. Livytska's egodocuments) *Youth in Central and Eastern Europe*. 2023. Vol. 10, No. 15. PP. 31–39.

⁷⁴ Коллард Ю. Спогади юнацьких днів. С. 83.

⁷⁵ Лікарський вісник. Рік V. Ч. 10 / ред. Роман Осінчук. Нью-Йорк: Krupka & Bilan, 1958. С. 20.

⁷⁶ Дучинський А. Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині... С. 311

⁷⁷ Коллард Ю. Спогади юнацьких днів... С. 83

го цеху, брала активну участь у робітничих масовках, так званих «біржах», робила дописи до політичних агіток і прокламацій, галицьких газет РУП.

Соціальною базою РУП було село, проте представники партії працювали не тільки серед селян, а й серед сільськогосподарського пролетаріату й нечисленних груп міського, здебільшого ремісничого, робітництва. На шпальтах часопису «Наш голос» зазначалося: «В міру того, як РУП бере напрям у бік соціал-демократизму, вона перестає бути виключно сільською партією й перетворюється в робітничу... Не кидає вона і села, але, розпочавши роботу в городі, робиться партією городського й сільського робітництва»⁷⁸.

Частка міських робітників серед членів рупівських осередків була незначною, оскільки протягом 1902–1904 рр. партія тільки налагоджувала роботу. Про це свідчать спогади М. Галагана, одного із активних діячів Київської вільної громади. Саме він згадував про існування в місті у другій половині 1903 р. двох робітничих осередків РУП з невеликою чисельністю. Вони підтримували тісні зв'язки з навколишніми селами, звідки ці робітники походили. Київською вільною громадою РУП був навіть розроблений «Нарис програми для занять в робітничих гуртках», що складався з 17 розділів та докладного переліку джерел до кожного з них⁷⁹.

Серед такого контингенту робітників працювала Настя Грінченко у Києві з 1905 по 1907 рр. з перервами, пов'язаними з відрядженням на Полтавщину. Розгорнула вона активну діяльність і серед робітників «заводського району». Завдяки її зусиллям в Києві вперше був організований гурток залізничників, створено два робітничі клуби. Разом з однопартійцем Л. Юркевичем вона реорганізувала всю партійну систему. Вперше, за ініціативою А. Грінченко, було проведено вибори до робітничого комітету. Оцінюючи такі інновації, Л. Юркевич згадує: «...Вибори організації зворушили всю нашу організацію, змолодили її, вона зросла і зміцніла. Здавалося, що нашій організації належить гарна будучина»⁸⁰.

Слід зазначити, що РУП найбільше проводила свою роботу серед напівпролетаріїв — урбанізованих селян. Для партії це була вдала група робітників, оскільки РСДРП, працюючи серед промислового робітництва, не охоплювала цю категорію своїм впливом. А найголовніше, що таких напівпролетаріїв найбільше можна було використовувати для роботи на селі.

Жандармське управління, яке пильно стежило за революційним рухом і за українським зокрема, хоча й часто плуталось, змішуючи одну партію з іншою, гублячись у приналежності до членства тієї чи тієї партії, в оцінці сили РУП у місті майже не помилилось. Так, у докладній записці чиновника зазначалося: «Члени громади (йдеться про Київський комітет РУПу. — Н. К.) ведуть роздрібну роботу та виявляють свою діяльність головним чином на простий сільський народ. У місті діяльність партії завдяки її націоналізму не має великого успіху серед простого народу. І це, з усього видно, і є головною причиною, через яку в самому Києві українці-революціонери, не маючи маси, згасають, затираються в інші організації. Але ця порівняно непомітна партія в Києві не є доказом її малої шкідливості взагалі. Окремі її члени енергійно заводять зв'язки у Києві з тими із селян, які перебувають у місті на заробітках, як двірниками, лакеями, швейцарами»⁸¹.

Дійсно, характеристика діяльності РУП у місті жандармським управлінням була досить правдивою. Саме серед швейцарів, ремісників і тих, що приходили до міста на заробітки, організація найінтенсивніше здійснювала свою пропаганду, бо вони мали зв'язки на селі. Члени партії майже не вели економічної агітації серед міського робітництва, а спрямовували свою діяльність на політичне виховання. Навколо київського комітету РУП, який здебільшого складався з інтелігентів, зорганізувався активний гурток робітників-революціонерів. Серед них можна зазначити таких як: Бойко (столяр), Лола (маляр), Дятель та інші. Майстерня Бойка служила конспіративною квартирою, де спиналися і приїжджі селяни-пропагандисти. Про роботу членів РУП серед робітників жандармське управління зазначало: «Передові та активні робітники українці-революціонери намічають по своїх селах придатні для сприйняття революційних ідей хлопців і повідомляють про них інтелігентам. Із загального рішення потім підшукуються придатні для обраного місця, на яке той і визначається. У Києві обраний житиме стільки часу, скільки знадобиться для розпропагування»⁸².

У контексті партійних завдань увага Насті Грінченко, як і вся її робота пропагандиста, була зосереджена серед столярів, позолотників, кравців, прикажчиків, частково типографів і заводських робітників. Зазвичай це були іконописні, музичні деревообробні й меблеві підприємства, малі й середні, які мали переважно мануфактурну організацію. Активно працювала молода жінка

⁷⁸ Рибалка Л. Настя Грінченко (Спомин). *Наш голос*. 1911. № 6. С. 7–8.

⁷⁹ ЦДАВО України. Ф. 3805. Документи про діяльність українських партій: Революційної української партії (РУП), Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) (колекція). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1–10.

⁸⁰ Рибалка Л. Настя Грінченко (Спомин). С. 8

⁸¹ Цитовано за: Щупак С. РУП на Київщині. *Життя й революція* (Київ). 1925. № 11. С. 79.

⁸² Там само. С. 76–81.

й у теслярсько-меблевому закладі купця 2-ї гільдії М. Даболінга⁸³, де налічувалося до 60 робітників. Завдяки копіткій роботі та індивідуальному підходу Насті Грінченко вдалося спонукати останніх до активних свідомих дій. У 1906 р. київська інспекція зазначала, що «робітники меблевої майстерні Михайла Даболінга на знак солідарності із звільненим робітником страйкували»⁸⁴.

Київська вільна громада також вела роботу на промислових підприємствах передмість Куренівки й Шулявки та серед робітників іконописного цеху, через яких згодом підтримувався зв'язок із селом. Саме робота серед іконописців, у середовищі яких Настя Грінченко і Левко Юркевич, відзначалася певним успіхом.

Гурток іконописців у Києві, про який знаходимо відомості у спогадах робітника Оксена Лоли (з яким Настя близько співпрацювала), був організований ще в кінці 1902 р.⁸⁵ До нього належали робітники іконостасних майстерень, які входили до російської соціал-демократичної організації «Рабочее знамя». Проте після наполегливої роботи членів РУП іконописці стали симпатиками останньої та увійшли до організації. Про успішну роботу РУП серед робітників іконостасних майстерень свідчать такі спогади сина Л. Юркевича Юрка: «Революціонером батько став безумовно під впливом виховання діда. Активну участь брав у партійній роботі. Займався агітацією серед робітників на київських заводах. Один з його успіхів, трохи з анекдотичним відтінком, що наробив багато розголосу в революційних колах: організація страйку не кого-небудь, а лаврських іконописців (“богомазів”). Мати розповідала — дуже темних людей»⁸⁶. Проте, як бачимо, Настя знаходила підхід і до такої категорії міщан.

Здійснювала А. Грінченко активну роботу й серед прикажчиків на Подолі. За рівнем освіти вони були дуже різні, тому молода жінка змушена була об'єднати їх у відповідні групи, де в кожній із них вела «роз'яснювальну роботу». Як тонкий психолог, вона добре розуміла людей, серед яких працювала, бо була обізнана із їхнім життям ще змалечку. Підтвердження цього знаходимо у спогадах Марії Грінченко: «До нас приходили селяни і старі, й молодші, то про щось порадитися, так погомоніти. І на селі, буваючи в своєї подруги Горпинки, теж і розмови чула, і всі селянські біди бачила, то ще змалку знала вона, як тяжко живеться людям... Всі радощі й горе сільських людей і дітей вона добре знала; мала змогу багато чути й бачи-

ти»⁸⁷. Тому Настя спілкувалася із сільськими робітниками простою, зрозумілою мовою, вміла дослухатись до них і співчувати. Не дивно, що вони її розуміли й прагнули, щоб саме вона з ними працювала, а не хто інший.

Настя мала неабиякий авторитет як серед своїх партійних товаришів, так і серед робітників, яких підкупляла її принциповість та порядність. Вона була відповідальною, сумлінно ставилася до своїх обов'язків, не уникаючи їх. Ані дощ, ані хвороба, ані небезпечні робітничі вулички — ніщо не лякало молоду жінку. Просторове середовище Подолу, а саме там працювала Настя восени 1905 р., було особливо загрозливим. Цей район стає в останні десятиліття 19 ст. і на початку 20 ст. осередком київської промисловості. Вулиці були малолюдними, неосвітленими й захаращеними, ще й спостерігалися випадки нападів хуліганів, які не тільки грабували, але й калічили самотніх перехожих. Проте Настю це не лякало, вона свідомо ходила на партійну роботу не озброєною, хоча більшість пропагандистів мала зброю, зокрема револьвер. Один із партійних товаришів А. Грінченко згадував такий епізод із її діяльності: «Одного разу вечором йшов я по тих місцях. Був вітер і дощик мрячав, на вулицях грязюка. Чути крик. Іду, стріваю Настю — швидко йде сама на роботу. А в той вечір в такому місці призначена зустріч, що небезпечно. Я почав її впевняти, що не варто ходити по такий лихий годині, бо мабуть і гурток не збережеться, а йти страшно без револьвера. Упевняв, просив, але вона не послухала і сказала: “Не вигадуйте дурниць! Стільки людей повинні згаяти часу через те, що я побоюся піти”. І вона швидко пішла далі, не схотівши навіть, щоб я її провів»⁸⁸. Настя була дівчиною відчайдушною. І якщо їй навіть і приходилося зіштовхуватися з непередбаченими та неприємними ситуаціями, вона самостійно намагалась знайти із них вихід. Зброєю Анастасії була винахідливість, упевненість, напористість, дзвінкий голос та... ридикюль, який жінка використовувала замість револьвера. Про сміливість, відчайдушну самооборону Насті залишилися такі спогади її однопартійця: «Бачу, до товаришки підходить хтось і чути хриплий, п'яний голос. Я пішов швидше, але поки добіг, то вже хуліган встиг ударити її палицею. А вона замість того, щоб тікати, крикнула на нього і замірялась на нього ридикюлем. Я підбіг і крикнув на хуліганів, і він, побачивши, що нас двоє, пішов геть. Я став казати. “А що не казав я вам?” Але вона

⁸³ ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 33387. Арк. 1.

⁸⁴ ЦДІАК України. Ф. 574. Канцелярія старшого фабричного інспектора Київської губернії, м. Київ. Оп. 1. Спр. 1008. Арк. 4.

⁸⁵ Степанюк В. Спогади робітника. *Наш голос*. 1911. Ч. 6–8. С. 206–207.

⁸⁶ Юркевич Ю.Л. Дитинство і юність. Спогади. *Україна. Наука і культура*. 2008. Вип. 34. С. 300–379.

⁸⁷ Загірня М. Спогади. С. 88–89.

⁸⁸ Г.О. Згадки про Настю Грінченко. *Діло*. 1909. Ч. 238. С. 1–2.

перепинила мене: «А ви чого тут опинилися. І без вас обійшлася. Я й сама з ними справилася б»⁸⁹.

Революційну пропаганду Анастасія вела за встановленим правилом. Це були так звані «біржі» — масові зібрання в околицях Києва. У запланований час сходилися на призначену вулицю робітники, серед яких проводили політичну агітацію. Слід зазначити, що Настя Грінченко мала унікальну рису характеру — пунктуальність. Прищеплена батьками з дитинства надзвичайна акуратність, відповідальність та систематичне дотримання правил стали нормою її життя. Це стосувалося і політичної діяльності Анастасії. На всі партійні заходи вона завжди приходила першою, ніколи й нікого не змушувала на себе чекати. Іноді на «біржі» приходило багато людей, а іноді було зовсім мало, причому місця зустрічі часто змінювались з метою безпеки та конспірації. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що «біржа» збиралася десь у глухій місцині. Тож «біржовикам» доводилось мати при собі кілька озброєних товаришів, бо, окрім іншого, завжди існувала загроза ще й від чорносотенців (збірна назва низки російських монархічних й ультранаціоналістичних організацій, які відстоювали самодержавство й боролися з демократичними та соціальними реформами, влаштовували масові виступи, погроми, протести проти ліберально-поступових рухів). Якось Анастасії безпосередньо довелося зіштовхнутися з цим агресивним об'єднанням. Один із учасників тієї події восени 1905 р. згадував про це так: «Одного разу, як біржа вже збиралась, йшли жваві розмови, на нас посипались каміння. Почувся крик “Хулігани”, “Демократи”, “Бий демократів”. Кричали хулігани. На біржу напали чорносотенці. Деякі біржовики втекли, а інші збіглися до купи і, виставивши наперед озброєних товаришів, готовились до оборони. Аж бачу, тов. Настя вже стоїть попереду усіх, підбадьорює переляканих товаришів та наказує, що треба робити. Хтось, пам'ятаю, попрохав її не стояти спереду, а стати десь у захистку, але вона не звернула на ті слова ніякої уваги, а підняла декілька каменюк і почала кидати на чорносотенців. Всі ми почали кидати камінням, а хтось мав револьвер і стрільнув кілька разів, і чорносотенці розбіглися»⁹⁰. Така «зустріч» із чорносотенцями не минулася даремно: молода жінка отримала травму — хтось влучив їй у плече. Проте, незважаючи на цю прикру подію, Настя казала: «Та то дурниці! Не в голову, а в плече!»⁹¹

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Там само.

⁹² Селянин. 1905. Ч. 29. С. 5.

⁹³ ЦДІАК України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора, м. Київ. Оп. 856. Спр. 202. Арк. 79.

⁹⁴ Там само. Арк. 771.

Щотижня агітаційна група київського комітету РУП збиралася для підбиття підсумків своєї роботи, обміну досвідом пропагандистської діяльності та планами на майбутнє. Питання, яке було завжди на порядку денному, — забезпечення агітаційною літературою, що її всякчас бракувало.

Важливим напрямом діяльності РУП було розповсюдження революційних ідей серед селянства й міського пролетаріату через агітаційні брошури, відозви українською мовою, а також провадження інтелігентами пропаганди в гуртках робітників та селян. Друкованими органами цієї партії були газети «Селянин» і «Гасло», що видавалися в Галичині.

Як зазначав «Селянин», завдяки знайомству з рупівською літературою, розповсюдженою київським комітетом РУП, «відносини і погляди селян на різні справи і державного і громадського життя значно змінилися. Селяни перестали вірити в царя і ціле правительство, починаючи від різних міністрів і кінчаючи маленькими п'явками державними, становими урядниками і т. д. Селянам ті видання відкрили очі»⁹².

Як наслідок, почастишали страйки. З цього приводу начальник Київського охоронного відділення інформував генерал-губернатора, що «число страйкарів із точністю не з'ясоване, але, за підрахунками революціонерів, лише на початку число таких перевищувало 15 000 чоловік».

Новий поштовх до страйків на Київщині восени 1905 р. був спричинений поширенням активістами РУП значної кількості відозв⁹³. У підготовці грудневих повстань у Києві брала безпосередню участь й А. Грінченко. Вона вела активну пропагандистську роботу, редагувала й поширювала відозви. Така агітаційно-пропагандистська діяльність серед сільських робітників мала свої результати, а хтось свідчить доповідна записка начальника Київського охоронного відділення: «...вони (члени РУП. — Н. К.) налагоджували зв'язки в селах, надсилали в провінцію пропагандистів, організовували там групи свідомих селян, через які велась масова агітація, скликали загальні сходи-мітинги, де ухвалювалися постанови політичного характеру, й впровадили пропаганду ідеї сільськогосподарського страйку, а також бойкоту уряду»⁹⁴. Одночасно з цим серед найпоширеніших форм агітації було розповсюдження в сільській місцевості нелегальної партійної літератури, виданої у Львові й Чернівцях.

У Києві Настя працює й весною 1906 р. після звільнення з тюремного ув'язнення. Молода жінка намагається допомагати своїм однопартійцям. При цьому на заваді їй не стають жодні обставини, навіть власне слабке здоров'я. Так, вона одразу ж береться допомагати своєму товаришеві по партії, який здійснив втечу з тюрми, у пошуку помешкання. Знайти квартиру для втікача було надзвичайно складно. Проте завдяки непротим зусиллям Насті це таки вдалося зробити. Помешкання було знайдено на Шулявці. Цей небезпечний район Києва вона знала, оскільки працювала там серед робітників. Один із однопартійців А. Грінченко згадує про такий епізод у її тодішній політичній діяльності: «Раз увечері принесли записку, щоб неодмінно прибула на Шулявку до того товариша, що там переховувався. Зараз же вона пішла. Стрівся студент, і вони з ним поїхали. Извозчик віз, віз, а тоді став і відмовився (страшно). Встали і пішли. І не раз вночі на Шулявці доводилося бувати. Верталася полем до святошинського трамваю, а тоді трамваем до Києва. З місяць великий клопіт»⁹⁵.

Період з березня 1907-го до початку осені 1908 р. можна виділити як особливий час політичної діяльності А. Грінченко в Києві. Сюди вона повертається з Конотопа 25 березня 1907 р. після перенесення важкого захворювання (запалення легень з ускладненням). Слід зазначити, що Настя хворіла в тяжких умовах. Дівчину доглядали чужі люди. Про те, що хворіє, Настя не писала батькам, аби їх не турбувати. І як тільки оговталася, зараз же приїхала додому. Попри тяжкий стан, Настя допомагає своїм товаришам, займається політичною діяльністю. Це, зокрема, організація підпільних квартир, добування паспортів, інструктаж однопартійців, відрядження їх у регіони. Про цей непротий період Марія Грінченко згадує так: «Лікар звелів тихо лежати, не розмовляти і не хвилюватися. Але й тут їй не було спокою. Хтось з товаришів мусив тікати за кордон і до неї йшов посол за послом у цій справі: треба було якимось йому допомогти, пашпорта здобути і т. ін. Вона знала, як погано впливає на її здоров'я весь той клопіт, але робила все, що могла, себто писала листи, казала до кого треба піти і т. ін., і звичайно дуже хвилювалася, боялася, що товариша можуть забрати»⁹⁶. Турбувалася Анастасія і про захист своїх товаришів у судовому процесі, передусім коханого Миколи Сахарова, який перебував у в'язниці. В Інституті рукопису НБУВ зберігається 9 листів Надії Сахарової, матері М. Сахарова, де йдеться про пошук і оплату адвоката для її сина⁹⁷. З цього часу

активна пропагандистська робота, яку практикувала Анастасія у Києві, була навряд чи можливою через прогресування туберкульозу та знесилення.

Надскладним для молоді жінки виявився 1908 р. у зв'язку з непротими пологами та хвилюваннями за маленького сина. У цей час вона акумулює всю енергію для здійснення перекладів відомих зарубіжних письменників, які у своїх творах порушували питання суспільного розвитку, прав людини, моральних цінностей тощо. Перекладені книжки були спрямовані на різні категорії членів суспільства — від дитячого читача до інтелігенції та робітничого люду.

Перекладацька діяльність — інший бік суспільно-політичної діяльності Анастасії Грінченко, яка мала на меті широку пропаганду загальнолюдських цінностей задля «суспільного ідеалу». І для цього дівчина не шкодувала власного життя. Влітку 1907 р., під час лікування у Святошині, Настя перекладає роман Марка Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» й драм Генріка Ібсена — «Гедда Габлер», «Жінка з моря», «Росмерсгольм».

Працю А. Грінченко над перекладами можна оцінити з відстані часу як один зі складників її політичних і просвітницьких зусиль, покликаних змінити суспільну й культурну ситуацію в Україні, виховати якомога ширше коло свідомої української спільноти. Цьому завданню служила не тільки її активна суспільно-політична діяльність, але й оригінальна літературна творчість, що передбачала створення суспільно-політичних і науково-популярних книжок.

Переклади творів світового письменства, здійснені А. Грінченко, відзначаються природністю мови, стилістичним багатством і тактом, тонким розумінням особливостей першотворів.

Слід зазначити, що опублікований переклад роману «Пригоди Гекльберрі Фінна» був присвячений новонародженому сину Володимирі. На другій сторінці книжки можна спостерігати такий напис: «Моєму дорогому Синові присвячує цей переклад Н.Г.». І це не випадково, адже зміст книжки був спрямований на формування таких людських цінностей, як порядність, відповідальність, людяність, що їх важливо дотримуватися вже змалечку. Свідчення такої копіткої та самокритичної роботи знаходимо у листі Анастасії до батька, який у цей час перебував в Італії: «...перекладаю Гека, але дуже помалу, бо здебільшого лежу, — трудно сидіти. Мама хвалить переклад, але це так на перший погляд, а як я приглядаюсь до кожного слова, то він "серечно не подобається"...»⁹⁸ Підбадьорюючи доньку, Б. Грінченко

⁹⁵ Г.О. Згадки про Настю Грінченко. С. 2.

⁹⁶ Загірня М., 1999. С. 95

⁹⁷ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44646–44655.

⁹⁸ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 36507. Лист Насті Грінченко до Бориса Грінченка. 1907 р. Арк. 1.

водночас висловлює свій сум за родиною та цікавиться перекладом, бажає успіхів⁹⁹.

Переклад «Пригод Гекльберрі Фінна» вийшов ще за життя Марка Твена, що свідчить про увагу А. Грінченко саме до актуальної літератури. Тому не дивно, що тогочасна критика високо оцінила стилістичну вправність її перекладу. Настя цілком відтворила ідеологічний стиль Марка Твена, який вимагав глибокого й всеосяжного бачення авторської картини світу. Схвальні відгуки підтверджували, що А. Грінченко як перекладачка володіла значним обсягом інформації культурологічного, літературознавчого та лінгвістичного характеру, аби точно відтворити в перекладі головну ідею оригіналу. Така літературна вправність була не випадковою, адже у Насті були унікальні вчителі, її батьки — Борис Дмитрович і Марія Миколаївна, які власним прикладом і практичними порадами формували літературні навички доньки.

Уже у 1908 р. побачила світ серія книжок, перекладених Анастасією: «Мрії та сни» Олів Шрейнер, «Пригоди Гека Фінна» Марка Твена, «Огні Іванової ночі» Германа Зудермана, «Дочка Ліліт» Анатолія Франса, «Гедда Габлер» та «Жінка з моря» Генріка Ібсена, критичний нарис Георга Брандеса «Анатоль Франс».

Підтвердженням роботи над перекладом драми «Огні Іванової ночі» Г. Зудермана є лист Насті до матері, яка перебувала в лікарні після складної операції. У ньому вона заспокоює Марію Миколаївну, яка турбувалася про слабе здоров'я доньки, та водночас зазначає: «...збираюсь перекладати "Огни Ивановой ночи", уже маю німецький оригінал і російський переклад»¹⁰⁰.

З погляду сьогодення можна стверджувати, що неминуче «старіння» мало торкнулося перекладів А. Грінченко. Про це свідчить низка вистав у театрах Східної Галичини й Наддніпрянщини. Так, у Троїцькому народному домі 11 листопада 1917 р. силами українського національного театру відбулась постановка драми «Огні Іванової ночі» Г. Зудермана у перекладі А. Грінченко¹⁰¹. В Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігаються афіші театру товариства «Руська Бесіда». Серед них є

ті, що свідчать про постановку драми «Огні Іванової ночі» у перекладі А. Грінченко. Вистава відбувалася 4 рази, а саме: 04.06.1917¹⁰²; 15.07.1917¹⁰³; 10.11.1917¹⁰⁴; 20.02.1920¹⁰⁵. У 20-х роках 20 ст. український театр «Березіль» теж мав у своєму класичному репертуарі постановку цієї п'єси Г. Зудермана у перекладі А. Грінченко. Також упродовж двох сезонів 1920–1923 рр. у репертуарі українського театру здійснювалася постановка драми Генріка Ібсена «Гедда Габлер»¹⁰⁶. Про актуальність вибору Настею цього твору для перекладу свідчить те, що до нього звертаються українські театри й сьогодні. Так, аналізуючи репертуар київського театру «Золоті ворота», можна натрапити на постановку «Гедди Габлер» у перекладі А. Грінченко. Вистава йшла до 2021 р.

Слід зазначити, що А. Грінченко здійснювала свої переклади безпосередньо з німецької, французької, російської мов, а для роботи з творами данських, норвезьких, шведських письменників послуговувалася російськими чи німецькими перекладами.

Таким чином, діяльність Анастасії Грінченко, зокрема в РУП — УСДРП, мала значний вплив на розвиток демократичного руху завдяки її самовідданій праці серед селянського пролетаріату та заводських робітників у 1905–1907 рр. у Києві. Головною метою практичної суспільно-політичної роботи Анастасії Дмитрівни був захист соціальних і національних інтересів робітництва, що мало б стати дієвим чинником на шляху визволення від самодержавства й побудови справедливого демократичного суспільства. А її по-справжньому подвижницька й майстерна перекладацька праця мала важливе значення для формування у свідомості українців загальнолюдських чеснот та цінностей. Концепція використання національно-культурної, просвітницької, виховної роботи в політичній діяльності була перспективною практикою організації боротьби за соціальні ідеали. Заразом для подальшого дослідження теми потребують уточнення окремі важливі сторінки життєпису А. Грінченко, зокрема місця її нелегального проживання в Києві під час репресій 1905–1907 рр. та окреслення кола робітничих осередків, де вона працювала.

⁹⁹ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 44291. Лист Бориса Грінченка з Італії до родини. 14 травня 1907 р. Арк. 1 зв.

¹⁰⁰ ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 42375. Арк. 1. Лист Насті Грінченко до матері. 1908 р.

¹⁰¹ Нова Рада. 9 листопада 1917. № 181. С. 1.

¹⁰² ЛНБ ім. В. Стефаника. Інститут дослідження бібліотечних мистецьких ресурсів. АФ. 2171.

¹⁰³ Там само. АФ. 2157.

¹⁰⁴ Там само. АФ. 2126.

¹⁰⁵ Там само. АФ. 2284.

¹⁰⁶ Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках. *Студії мистецтвознавчі*. Київ: ІМФЕ НАН України, 2007. № 4(20). С. 37.

REFERENCES

- Bonkovska, O. (2007). Teatralne mystetstvo na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1918–1939 rokakh. *Studii mystetstvoznavchi*, Kyiv, 4(20), 35–52 [in Ukrainian].
- Holovchenko, V. (1996). *Vid «Samostiinoi Ukrainy» do Soiuzu vyzvolennia Ukrainy: Narysy z istorii ukrainskoi sotsial-demokratii pochatku XX st.* Kharkiv, «Maidan» [in Ukrainian].
- Dotsenko, R. I. (2013). *Krytyka. Literaturoznavstvo. Vybrane.* Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan [in Ukrainian].
- Dudar, O., & Savchenko, S. (2023) The youth of the Naddnipryanshchyna during the revolution of 1905–1907 (as per the written materials of A. Grinchenko`s and M. Livytska`s egodocuments). *Youth in Central and Eastern Europe*, 10(15), 31–39 [in English].
- Klymenko, N. (2015). Suspilno-politychna diialnist Nasti Hrinchenko na Poltavshchyni. *Kraieznavstvo*, 4, 247–255 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. P. (2018). Politychna diialnist Anastasii Hrinchenko: mizh Konotopom, Peterburhom ta Kyievom [Anastasiia Grinchenko`s Political Activity: Between Konotop, St. Peterburg and Kyiv]. *Kyiv Historical Studies*, 2(7), 54–59 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2018.2.5459>
- Naumov, S. O. (2003) Stan mistsevykh orhanizatsii RUP — USDRP u 1905–1907 rr. (na materialakh Livoberezhnoi Ukrainy). *Problemy istorii Ukrainy XIX — pochatku 20 st.*, 6, 151–170 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 27.03.2024 р.

Дата схвалення до публікації: 20.04.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)